

PERSPEKTIVA ÚZEMNÍHO ROZVOJE SLOVENSKA

Recenze

Ve snaze dohnat zpoždění Slovenska na perspektivní cestě mezi země Evropské unie vypracovávají decizní slovenské orgány aktuální materiály o sociálně ekonomických skutečnostech země, aby vyplnily informační mezery ve všech oblastech života státu, který by měl být členským státem unie. Jedním z takových materiálů je publikace o prostorovém uspořádání Slovenska a jeho perspektivách, kterou počátkem roku vydalo Ministerstvo životního prostředí Slovenské republiky.¹⁾

V úvodní části jsou prezentovány především demografické předpoklady budoucího rozvoje Slovenska, v další části je analyzována sídelní situace v zemi, poté je podán přehled o územních aspektech státu s převažujícími informacemi o životním prostředí a na něj navazuje výklad o odvětvové politice se zřetelem k území.

Územní politika Slovenska vychází ze snahy přiblížit ji co nejvíce územní politice Evropské unie, jejíž nejnovější program byl formulován ministry unie odpovědnými za územní plánování na zasedání 21. a 22. září 1994 v Lipsku. I když nejsou uváděna další zasedání kompetentních ministrů např. v Madridu 1995,

kde byly zahájeny přípravy ESDP (European Spatial Development Perspective), na něž se publikace rovněž odvolává, ani poslední poradě v červnu 1997 v Noordwijku, kde byl předložen první oficiální návrh koncepce prostorového vývoje Evropy (EUREK), respektování je z materiálu patrné.

Informace o obyvatelstvu vycházejí z posledního ještě československého sčítání 3. března 1991, kdy Slovensko mělo 5 274 tis. obyvatel. Do konce roku 1995 se počet zvýšil o 93,5 tis. a vzrůst je autory hodnocen jako nepříznivý. Demografická data jsou v textu i tabulkách dovedena pouze do roku 1995, což jsou data poněkud starší. Proti tomu však předností je uvádění údajů podle krajů a okresů, což je ovšem nutnost, je-li materiál zaměřen na prostorová hodnocení. Samostatně je hodnocen vývoj porodnosti a úmrtnosti s tím, že oba fenomény jsou považovány ve svém vývoji za nepříliš příznivé. Reprodukce obyvatelstva je však hodnocena jen na základě hrubých ukazatelů. Přesnější indikátory jako např. plodnost nebo ukazatele naděje dožití nejsou uváděny. Ve srovnání jak s Českou republikou, tak i v evropském kontextu, zůstávají však demografické

ukazatele za Slovensko ještě nadále značně příznivější.

Zahraniční stěhování vykazuje podle autorů na základě dat zpracovávaných statistickými orgány přírůstek. Z toho se vyvozuje, že Slovensko je imigračním státem. Jde však o stejně mylné závěry jaké jsou odvozovány z údajů Českého statistického úřadu za Českou republiku. V obou zemích jsou zcela nevěrohodné údaje o vystěhovaných, které se daří podchytit jen z 10–15 %. Oba státy vykazují přebytek přistěhovaných nad vystěhovanými. Avšak při porovnání dat ČSÚ a ŠÚSR o vzájemném stěhování mezi oběma státy se ukazuje, že aktivní saldo ČR za období 1993–1997 nebylo 13 834, jak vyplynulo z bilancí ČSÚ, a aktivní saldo Slovenska nebylo 5 953, jak vyplynulo z bilancí ŠÚSR, nýbrž – po promítnutí dat o přistěhovaných ze vzájemné výměny obyvatelstva – činilo ve prospěch ČR pouze 8 002, takže bilance Slovenska nebyla aktivní, nýbrž záporná. Podobné korekce za migraci s ostatními zeměmi nelze provést.

Z oficiálních údajů ŠÚSR jsou odvozovány i migrační bilance podle krajů a okresů. Ty musí nutně trpět stejnými nedostatky jako v celostátním měřítku. Avšak

k podobně nepřesným závěrům docházíme i za Českou republiku a samozřejmě k nim docházejí všechny země. Zpřesnění migračních bilancí, avšak jen v jejich výsledcích (saldech), se provádí vždy jen v souvislosti s nejbližším sčítáním lidu.

Demografická analýza pokračuje rozbořením ukazatele podílu žen v populaci a indexem sex-ratio a poté rozbořením věkového složení obyvatelstva. V roce 1991 mělo Slovensko převahu žen v podobě 51,2 %, která do roku 1995 vzrostla na 51,3 %. Sex ratio vzrostlo z 1 035 na 1 045. Pro srovnání uveďme, že v České republice naopak podíl žen klesl z 51,6 % na 51,4 % a sex ratio se snížilo z 1 061 na 1 058. Důvodem je, že na Slovensku zůstává nadále vysoká mužská nadúmrtnost, kdežto v Česku se úmrtnost mužů snížila rychleji než úmrtnost žen, takže výsledkem bylo snížení podílu žen, kdežto na Slovensku jeho zvýšení.

Věkové složení obyvatelstva Slovenska je nadále příznivější než v Česku, ale i ve většině zemí střední a západní Evropy. Ve věku do 15 let bylo v roce 1995 ještě stále 22,3 % obyvatelstva proti 24,9 % v roce 1991 a 18,4 % v České republice v témže posledním roce. Podíl obyvatelstva staršího 60 let se na Slovensku zvýšil ze 17,3 % na 17,5 %, kdežto v Česku vzrostl ze 17,9 % na 18,0 %. Barevné mapky uvádějí rozložení všech tří věkových skupin – předprodukční, produkční a poprodukční – podle okresů, z nichž vyplývají rozdíly mezi západním, středním a východním Slovenskem, které má nadále nejvyšší podíl dětí v úhrnu obyvatelstva. Větší rozdíly však lze zaznamenat mezi severními a jižními okresy, které jsou demograficky starší než okresy severní.

Národnostní složení obyvatelstva je uvedeno jen podle sčítání lidu 1991, ačkoli je jistě k dispozici podle intercenzálních bilancí i za rok 1995. Územní rozložení jednotlivých etnik je velmi stručné: jedna věta uvádí, že maďarská menšina obývá okresy na jižní hranici státu v souvislém pásu okresů.

Údaje o vzdělání obyvatelstva staršího 15 let jsou stručně textově, avšak jsou provázeny mapkou o podílu vysokoškoláků a mapkou o podílu středoškoláků z úhrnu tohoto kontingentu v rozložení podle okresů. V roce 1991 mělo 7,8 % dospělého obyvatelstva úplné vysokoškolské vzdělání a 50,2 % úplné vzdělání střední. Bratislava, Košice a Banská Bystrica představují města s nejvyšší koncentrací obyvatelstva obou uvedených stupňů vzdělání.

Hladina ekonomické aktivity je prezentována pouze absolutními čísly a podílem z úhrnu obyvatelstva v roce 1991 (49,6 %), nikoli diferenčními mírami v přepočtu na obyvatelstvo v produkčním věku, jak bývá u rozborů obvyklé. Je to až trochu příliš zjednodušená prezentace.

Vzhledem k zaměření publikace je přirozeně hodně místa věnováno projekcím obyvatelstva vypočítaným podle variant do roku 2015, všechny podle krajů. Varianta bez migrace počítá v roce 2015 s 5 456 tis. obyvatel podle nízké varianty a s 5 480 tis. podle vysoké varianty. Včetně migrace by Slovensko mělo mít v roce 2015 podle nízké varianty 5 408 tis. a podle vysoké varianty 5 526 tis. obyvatel. Tabulky jsou provázeny příslušnými historiogramy.

Následuje část o bydlení. V roce 1991 bylo sečteno 1 768 833 bytových jednotek, z nichž bylo 12,7 % neobydleno. Mapky vyjadřují jednak vybavenost obyvatelstva bytovým fondem, jednak podíl neobydlených bytů. Nejnižší vybavenost vykazují východoslovenské okresy, nejvyšší střední Slovensko. V roce 1991 připadlo na 1 000 obyvatel 307 trvale obydlených bytů proti 360 v Česku. V přepočtu na cenové domácnosti to byla vybavenost 88 na 100 domácností proti 92 v Česku.

Kromě obyvatelstva byly vypočteny perspektivní počty cenových domácností se stejným časovým horizontem roku 2015. Podle nízké varianty by mělo v roce 2015 obyvatelstvo žít v 1 994 tis. cenových domácnostech, podle vysoké varianty ve 2 037 tis. cenových domácnostech. Na jednu CD by tak připadlo podle obou variant 2,71 členů domácností (vysoká varianta obyvatelstva i domácností, resp. nízká varianta obou fenoménů). Projekce cenových domácností byly provedeny i podle struktury: úplné rodiny, neúplné rodiny, nerodinné domácnosti a domácnosti jednotlivců.

Projekce byly vypočítány také za potřebný počet bytových jednotek. V roce 2015 se počítá podle první varianty s 1 673 tis. bytů, podle druhé varianty s 1 774 tis. bytů, což by znamenalo vybavenost obyvatelstva bytovým fondem ve výši 315, resp. 320 bytů na 1 000 obyvatel, resp. 84,4 a 89,0 na 100 cenových domácností. I taková vybavenost by byla hluboko pod evropským průměrem 90. let.

Na základě údajů ekonomické statistiky 1993–1996 byly vypočteny některé ukazatele hospodářského vývoje, a to růst hrubého domácího produktu (HDP), roční

míry inflace, podíl nezaměstnaných, obchodní bilance a bilance rozpočtová. HDP se z roku na rok mírně zvyšoval, inflace příznivě klesala, míra nezaměstnanosti oscillovala kolem 12–13 %, bilance zahraničního obchodu se však dosti dramaticky zhoršovala (1995 o 5,7 mld. Sk, 1996 o 64,5 mld. Sk) a zhoršoval se i rozpočtový výsledek (v r. 1996 na –25,6 mld. Sk proti –8,3 mld. Sk v roce 1995). Do roku 2015 byl proveden i odhad zaměstnanosti podle tří variant: pokračování současného trendu, varianta stagnující ekonomiky a varianta ekonomiky progresivní, ve všech případech podle tří základních ekonomických sektorů. Výsledky jsou však prezentovány pouze v grafické podobě.

Hodnotíme-li demografické předpoklady dalšího populačního vývoje Slovenska jako výchozí podmínky rozvoje společnosti, můžeme označit jeho situaci za příznivou i v mezinárodním srovnání. Míra úhrnné plodnosti v roce 1996 ve výši 1,47 je řadí mezi progresivnější země, zejména ve srovnání s Českou republikou (1,18). Úmrtnost je tam sice větší, takže naděje dožití je 72,7 roků proti 74,5 roků v České republice a řadí Slovensko v tomto směru mezi země na nepříznivém místě Evropy, avšak natalita zůstává nadále příznivější než ve většině vyspělých zemí. Proti naší zemi má Slovensko „náskok“ 10–15 let, tedy lze teprve očekávat vyrovnání demografických podmínek na nepříznivější hladinu naší republiky.

Územní rozmístění obyvatelstva je charakterizováno podílem 12,9 % bydlících ve dvou velkoměstech a 12,1 % obyvateli bydlícími v devíti městech s 50 000 – 99 999 obyvateli (1995). Na druhé straně v obcích do 2 000 obyvatel bydlí 30,3 % obyvatel. Analogické rozmístění obyvatelstva České republiky charakterizují podíly 23,3 %, 10,8 % a 25,3 %. Míra urbanizace je tedy nadále poměrně nízká, avšak obyvatelstva měst rychle přibývá. Kromě tvrzení, že města mají nejvyšší zastoupení terciární sféry, není problém blíže analyzován. Vzhledem k budoucnosti se uvádí, že urbanizace s sebou přinese další posílení III. ekonomického sektoru a že dojde i k rozvoji kvartérní sféry. Stane se tak oslabením obou prvních sektorů a také v důsledku ekologizace výroby.

Autoři předpokládají zapojování sítě slovenských sídel do sídelní struktury ostatní Evropy. Vývoj ekonomiky by měl přispívat k vyrovnávání forem osídlení (města, suburbie, vesnice, periferie) s odpo-

vídajícími formami osídlení zejména střední Evropy. Také vazby větších měst na stejně veliká nebo větší města sousedních zemí by se měly utužit, a to prostřednictvím spojových sítí, železnicemi, silnicemi, letecky, vodními cestami. Předpoklady jsou doplněny mapkami. Tak by měla vzniknout síť různě velikých center se svými zázemími, odpovídajícími západoevropským strukturám osídlení, charakterizovaným jako centra nadnárodního významu, národního významu, regionálního a místního významu. Jednotlivé druhy sídel včetně zázemí jsou uváděny jmenovitě i kartograficky a pokrývají celé území.

Na str. 37–39 jsou rozvedeny koncepce předpokládaného rozvoje některých regionů jako např. Bratislava–Trnava, Nitra, Trenčín, Žilina, Banská Bystrica a Prešov–Košice. Jak je zřejmé, vychází se z dosavadních historicky vzniklých středisek osídlení. Mění se jen rozsah jejich zázemí (je větší) a tomu byla přizpůsobena – kromě ryze nacionálně politických aspektů – i poslední územní reorganizace země.

Následující oddíl publikace je věnován využití kulturního dědictví a kulturních památek ve vztahu k sídelní struktuře státu. Kulturní bohatství je rozloženo v celkem 1 767 sídlech, z nichž ve 14 jde o kulturní dědictví celosvětového významu. Dvě mapy vyjadřují místa s kulturními pa-

mátkami nejvyššího hodnocení, jedna zobrazuje oblasti různého typu kulturního významu.

Oddíl věnovaný členění krajiny je zaměřen na ekologickou problematiku. Slovensko má program zapojení na evropský EECONET, program ekologické stability území, a prezentuje současnou situaci v uvedeném směru péče o krajinu. Jsou sledovány – tabulkami a graficky včetně mapek – hlavní faktory poškozující životní prostředí (vzduch, půda, vody, rostlinstvo). Veliký význam mají suroviny a jejich těžba, takže i této problematice je věnována samozřejmá pozornost. Je konfrontováno škodlivé životní prostředí a množství obyvatelstva, které je mu vystaveno. Je vyjmenováno 9 území s mimořádně poškozeným životním prostředím: Bratislava, Trnava–Galanta, Horná Nitra, Horné Považie, Stredné Pohronie, Stredný Spiš, Stredný Gemer, Košice a Stredný Zemplín. Za účelem zlepšení ekologické situace bylo vytvořeno sedm oblastí s cílem 18 podoblastmi, kde je přednostně nutná revitalizace krajiny.

Zvláštní místo je věnováno problému zemědělství jako faktoru majícímu vliv nejen na ekonomiku země, ale také na ekologickou situaci. Vychází se z analýzy lesnické problematiky, přechází se na důležitou složku vodního hospodářství (zdroje, vy-

užívání, regulace, řízení, veřejné vodovody, kanalizace) doplněné tabulkovými přehledy a kartograficky.

V témže čtvrtém oddíle je pokračováno analýzou průmyslu včetně jeho rozmístění a ve vztahu k počtu obyvatelstva, které je na něm závislé. Následující stručnější kapitoly věnované infrastruktuře počínají vzdělávacím systémem, sociálními službami, rekreačními aktivitami, turismem, dopravou, zdroji a využíváním energií a jejich koncepcemi. I zde mají kromě statistických tabulek nejvyšší vypovídací schopnost mapy, vyjadřující příslušné fenomény. Jako příloha je uveden užitečný seznam použitých termínů a jejich definice.

Celá publikace je nesena budovatel- ským duchem v tom nejlepší smyslu. Zpracovalo ji 30 autorů a autorských kolektivů včetně organizací. Kromě obsahu, který je zpracován na vysoké odborné úrovni, je nutno podtrhnout i výstižné grafické zpracování, které z publikace, o níž se v podtitulu říká, že jde o „zkrácené vydání“, činí dílo dobře reprezentující stát, který usiluje o plnoprávné členství v Evropské unii.

Alois Andrlé

POZN`MKA :

1) Slovakia spatial development perspective. Bratislava 1999, 84 s.